

ADİL HAFIZANIN IŞIĞINDA: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİDEN YOL VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SONU - KİTAP TANITIMI VE BAZI DÜŞÜNCELER

Halil Akıncı

Blog No: 6
18.03.2015

Halil Akıncı
Türk Keneşi Eski Genel Sekreteri
19.03.2015

Adil Hafızanın Işığında: Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu
Altay Cengizer
İstanbul: Doğan Kitap, 2014, 729 sayfa
ISBN: 9786050922899
Dil: Türkçe

Cengizerin kitabının uzun ve kapsamlı bir çalışmanın sonunda ortaya çıktığı her satırından anlaşılmaktadır. Yazarın tüm kaynaklarını titizlikle incelediği görülmektedir. Vardığı sonuçlar aşağıda da görüleceği gibi kullanmadığı kaynaklarca da doğrulanmaktadır.

Cengizer önce Türkiyenin Birinci Dünya Savaşına katılmasına giden yolu 1908 Jön Türk devrimi ve Avrupa siyaset arenasındaki gelişmeleri irdeleyerek Balkan hezimetinden sonra Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunun geleceğinden tamamen ümit kestiklerini ortaya koyarak anlatıyor. Devlet zayıf, perişan ve en önemlisi yalnız bir haldedir. En yetkili ağızlar bunu itiraf etmektedirler.

Balkan Felaketi sırasında İttihat ve Terakkinin 13 Ocak 1913de sadrazamlığa getirdiği Mahmut Şevket Paşanın 23 Ocak-10 Haziran 1913 tarihlerini kapsayan günlüğünde, 19 Mart 1913 tarihli ibarelere göre Paşayı ziyaret eden Alman Sefiri soruyor: Kime meyledeceksiniz? İttifak-ı Müsellese veya İtilaf-ı Müsellese mi?. Paşanın cevabı şimdiki

halde bizi ne biri ne de diğeri kabul etmez. Müstaidd-i İttifak değiliz (Murat Bardakçı, Mahmut Şevket Paşanın Sadaret Günlüğü, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014). Cengizer kitabında bu hal-i pür melali tasvir ettikten sonra Avrupadaki siyasi gelişmelerin arkalığında Osmanlının kurtulma çabalarını anlatmaktadır. Savaşa girdikten sonra da süren devletin askeri zaafını gösteren ancak tarihçilerimizce bahsi edilmeyen DORIS olayı oldukça öğreticidir (bkz. Scott Anderson, Lawrence in Arabia, New York, Doubleday, 2013, s.98).

Cengizer bir yandan askeri bakımdan güçlenmeye çalışırken, büyük Ortadoğu tarihçisi Bernard Lewisin The End of Modern History in the Middle East (2011) kitabının başında kaydettiği gibi bir batılı devletin 19. asrın başına oranla 20. asırda daha da geçerlilik kazanan gözlemi çerçevesinde ancak bir başka batılı müttefik devletçe durdurulabileceğinin bilincinde olan Osmanlının mütteffik arayışını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Burada Osmanlı, devlet ayrımı yapmadan çaresizce ittifak, dostluk o da olmazsa yaşam hakkına saygı arayışı içinde olmuştur. Ancak Balkan hezimetinden sonra ölüm fermanı imzalanmış ve mirası daha sağ iken paylaşılmıştır.

Burada ilginç olay Talat Paşanın Yalta ziyareti ve 10 Mayıs 1914de Çar II.Nikolay tarafından kabulüne ilişkin olanıdır. Paşa, Çarın Dışişleri Bakanı Sazanovun notlarına göre, iki defa ittifak kelimesini telaffuz etmiş, bunu Yaltadan dönüşünde Büyükelçi Gierse de tekrarlamıştır (Cengizer, 2014, s.283-284). Bu bölüm Cengizerin olayları tüm veçheleri ile incelemesine bir örnek teşkil ettiği gibi Osmanlının kendini parçalamaya azmetmiş bir düşmana dahi ittifak teklif etmeye kadar varan çaresizliğinin bir göstergesidir.

Osmanlı, İngilterenin 4 Ağustosta savaşa girmesinden sonra dahi Rusya ile anlaşma arayışlarını sürdürmüştür. Enver Paşa 5 Ağustos günü Rus Askeri Ataşesi Leontieffle görüşerek kapitülasyonların kaldırılmasının yanı sıra diğer bazı şartlarla Rusya ile ittifak kurulabileceğini ve Alman Askeri heyetinin görevine son verilebileceğini bildirmiştir (Cengizer, 2014, s.376). Almanya ile ittifak anlaşması ise 2 Ağustos 1914 tarihlidir. Ancak bu Alman Büyükelçisi Wangenheimin itirazları aşılarak gerçekleştirilmiştir (bkz. Sean Mc Meekin, July 1914: Countdown to War, Icon Books, 2014, s. 353). İttifak anlaşması Liman von Sandersin Osmanlı ordusunun savaşa hazır olduğu güvencesini vermesinden sonra imzalanmıştır.

Görüldüğü gibi Osmanlıya en yakın gibi görünen devlet bile önce ne alacağını düşünmekte Osmanlının toprak bütünlüğü, ekonomik özgürlüğü gibi hususlar üzerinde pek kafa yormamaktadır. Nitekim gümrük resimlerinin yükseltilmesi, kapitülasyonların kaldırılması konularında müttefik Almanya ve Avusturya, diğer Avrupalı devletlerden farklı düşünmemektedirler.
Yazar ayrıca, Osmanlı İmparatorluğunun Almanya ile ittifakının doğal sonucu olan Almanya tarafında savaşa girilmesinin daha fazla geciktirilmesinin mümkün olmadığı bir zamanda gerçekleştiğini bize hatırlatıyor (s.426-27). Başta Yavuz, Midilli, Hamidiye kruvazörlerinin katıldığı ve Sivastopol ve diğer yerlerin bombalandığı 29 Ekim 1914 harekatının keyfilikten uzak önleyici bir saldırı olduğunu da açık bir biçimde gösteriyor (s.441).

Cengizer, bugünlerde de güncelliği kaybettirilmeyen Ermeni Meselesini de, İngiltereden Genel Müfettiş atanması istenmesi, Şark Vilayetleri Islahat Programı (s. 542-566) ve Rusya

ile imzalanan Yeniköy Mukavelesinden (8 Şubat 1914, s.557) başlayıp, Taşnak kongrelerine kadar inceledikten sonra sözü1915 olaylarına getirerek anlatmaktadır.

Burada Cengizerin kitabından (s. 543-662) bazı alıntılar yapmak yerinde olacaktır:

Kendi ajitasyon ve propagandaları sonucu kurguladıkları ve harekete geçirdikleri ruhsal ve silahlı isyanlarının temelinde çarpıtma ve abartmaya dayalı isnatlar olduğu içindir ki, Ermeni örgütlerinin ardından yoluna çıktıklarına inandıkları var olma, eşitlik ve gelişme haklarını ele geçirme mücadelesi, bu hayati esasları Ermeniler için ne olursa olsun yine de en iyi şekilde sağlayabilecek tek devlete, bu devlet savaş halindeyken silahlı başkaldırıya ve Çarlık Rusyasına yardım ve yataklığa dönüşmüş, Ermeni ulusunun geleceğinin güvencesi Osmanlı Ermenilerinin yüksek çıkarları da bir kenara itilmiştir (s.571/572).

Osmanlı vatandaşı Ermeni gönüllülerinin esasen bir müddettir seferber edilmiş halde savaş eğitimi aldıkları da meydana çıkacak ve bu bulgu Osmanlı hükümetini son derece rahatsız edecektir (s.575).

Bir yandan, Osmanlıların hiçbir gailesinin farkında olunmak istenmediğini ortaya koyan bir lisan kullanmak, diğer yandan memleketin Ermenilerin girişimcilik, yaratıcılık ve diğer vasıflarına çok ihtiyaç duyduğuna gönülden inandığını ortaya koymuş İttihat ve Terakkinin Ermenileri asimile etmeye ve bezdirmeye çalıştığı iddiasını sürdürmekte hiç tutarlılık yoktur (s.587).

Donald Quataertin de hatırlattığı üzere, Osmanlı hükümetinin tehcirle ilgili talimatlarını içeren arşiv malzemesi mevcut olup bunlar ne uydurma telgraflar ne de sahte evraktır. Araştırmacılara açık olan bu evrakta tehcire tabi tutulan Ermenilerin yok edilmelerinin istendiğine basit bir işaret teşkil edecek herhangi bir yazım dahi bulunmamakta, aksine ardı ardına gönderilen talimatlar, Ermenilerin korunmalarına ilişkin hükümler içermektedir (s.656).

Birtakım içsel zaafiyetlerine karşın, devrimle birlikte yenilenmenin dinamikleri içeri alınmaya başlandığına göre, Jön Türklerin ittihad-ı anasır politikaları dahilinde Ermenilerle birlikte çalışarak, güç kazanma yolunda mesafe almaları şansının hiç mi hiç olmamış olduğu da hep sorulacaktır (s.689).

1915 olaylarının soykırım olup olmadığı ile ilgili değerlendirmeleri, Bernard Lewisin hatıralarının Paris duruşmasına ilişkin kısmını aşağıda tekrarlayarak sonuçlandırmak aydınlatıcı olacaktır (Bernard Lewis, Notes on a Century Reflections of a Middle East Historian, New York, Penguin Books, 2013, s. 287-288).

[1915 olaylarının] Holokostla karşılaştırılması yanıltıcıdır. Bu olaylar, silahlı bir ayaklanmanın sonucu meydana gelmiştir ☀□□□□□□ kalan Ermeniler tehcir edilmiştir ☀□□□□□ tehciri sırasında hayatta kalanlar Osmanlı yönetimi altındaki Irak ve Filistinde vardıkları yerlerde hoş karşılanmışlardır.

Yani, birinci fark bazı Ermenilerin silahlı bir ayaklanmaya karışmış olmalarıdır; Yahudiler ise sadece kimlikleri dolayısıyla saldırıya uğramışlardır. İkinci fark ise Ermelerin çektiği zulüm daha çok [savaş nedeniyle] tehdit altında bulunan bölgelerde yaşanmıştır. Osmanlı

İmparatorluğunun diğer bölgelerindeki, özellikle büyük şehirlerdeki, Ermeni nüfus ise neredeyse hiç zarar görmemiştir.

Cengizer, olayları irdelerken ön yargılara ve bazı akademisyenlerin sanki tarihin nemesisi olurmuş gibi resmi tarih/gerçek tarih ayırımı yaparak yabancıya yaranma gayretlerini yansıtan kolaycılık ve toptancılığına kapılmıyor. Kitabın ortaya koyduğu en önemli husus İttihat ve Terakki özellikle Enver paşa Almanya yanlısıydı o yüzden Osmanlı İmparatorluğunu Almanlar safında Savaşa soktu safsatasını örneklerle çürütmesidir. Gerçekten Talat Paşanın Mayıs ayında Kırımda Çarı ziyaret etmesi ve Doğu vilayetlerinde Rusyayı tatmin için demir yolu yapımından dahi vazgeçilmesi, İngiltere, Fransa ile ittifak o da olmazsa dostluk ve anlayış arayışları körü körüne Alman taraftarlığı ile nasıl bağdaştırılabilir.

Kitap, Büyük Devletlerin Osmanlının Balkan hezimetinden sonra onu gözden çıkardıklarını ve birbirleriyle Osmanlı topraklarını paylaşma yarışı içine girdiklerini açık bir şekilde gösteriyor.

Kapsamlı bir araştırmanın ürünü eser Türkiyenin 1. Dünya Savaşına girişi ve savaşın ilk yıllarında gerçekleşen Ermeni tehciri ile ilgili bilgi edinmek isteyenler için tavsiye edilebilecek önemli bir kaynak.

Ancak bu kitabı okuyacak her kimsenin kitabın ilk satırlarından değil 127-131 sayfalar arasındaki sadakatli ayrılış bölümünden başlamasını tavsiye ederim.

Öte yandan kitabın günümüzde gitgide yaygınlaşan tarih anlayışına uymayan bazı aykırılıkları var:
- Türkiyede iyice yerleşmekte olan geçmişi önce ihtiyaca ve Yabancının talebine göre değiştirip delillerini sonradan bulma veya yaratma geleneğine hiç saygı göstermemiş;
- Mensup olduğu milleti kötüleme ve suçlama yarışının dışında kalmış;
- Herkese açık olan Osmanlı arşivindeki belgeleri, nasıl olsa doğruyu yansıtmayacakları önyargısıyla, inceleme gereğini dahi duymazken, Taşnak arşivinin niye hala isteyen her tarihçiye açık olmadığını sorgulamayan tarihçiler gibi davranmamış, yerli ve yabancı kaynaklardan mukayeseli bir biçimde yararlanarak okuyucuyu aydınlatmaya çalışmış;
- Tarihin acı ve yaraları hala kapanmamış olaylarını günün koşulları içinde neden ve nasılı ile (burada modaya gene uymamış) irdeleyerek günümüz okuyucusunun bilgisine sunmuş;
- Yasama yolu ile tarih yazılmasının yadırganmadığı bir devirde Adil Hafızanın Işığında bir tarih kitabı yazmış.

Kitabın biçim yönünden eleştirilecek bazı yanları var:
- Bazı bölümler oldukça ağır bir dille uzun cümle kullanılarak kaleme alınmış;
- Dipnotlarında bazı yerlerde adı geçen eser/adı geçen yapıtta birbirine karışmış durumda ve düzeltilmeye muhtaç;
- Böyle bir eserin bir fihristi de hak ettiğini vurgulamak gerekiyor.

Kitabın felsefesini yansıtan yazarın son satırlarını burada tekrarlamakta yarar vardır:
Günümüzün büyük suali, kahramanlarını hala tanıyamayan kendinden yana olanı teşhis edemeyen bir Türkiyenin, kendisine hissettirilmek ve öğretilmek istendiği gibi yeniden birinci sınıf bir güç olarak meydana çıkma hakkını, Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiği

saat itibariyla ebediyen yakıp yakmamış olduğundan başka bir yerde düğümleniyor değildir. Bu sualin cevabını yeni nesiller verecektir (s.698).

Hatıralar varsa adalet de vardır. Yoksa tüm hatırlarımız ayaklar altına alınmış, tüm zamanları bize bahşeden fedakarlıkları unutmuş olarak mı yaşayacak, bunları hiç mi bilmeyecektik?

About the author:

To cite this article: Halil Akıncı. 2026. "ADİL HAFIZANIN IŞIĞINDA: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİDEN YOL VE OSMANLI İMPARATORLUĞU □□□ SONU - KİTAP TANITIMI VE BAZI DÜŞÜNCELER." Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2015 / 6. March 18. Accessed November 08, 2026. https://avim.org.tr/Blog/ADIL-HAFIZANIN-ISIGINDA-BIRINCI-DUNYA-SAVASINA-GIDEN-YOL-VE-OSMANLI-IMPARATORLUGU-NUN-SONU-KITAP-TANITIMI-VE-BAZI-DUSUNCELER

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır